

EREDET

Jézus a héber Josua név gyakori görög alakja. Jézus korában a nevet Jesuának ejtették; az antik zsidó irodalomban esetenként így nevezik a Názáreti Jézust. Néha Jesunak hívják: ez minden bizonnyal a név galileai kiejtése. Hiszen különleges galileai kiejtése révén árulja el magát Péter is Jézus elfogatása után (Mt 26,73). A Jézus név akkoriban a leggyakoribb zsidó nevek közé tartozott. Josephus Flavius, az antik zsidó történész írásai például hús ilyen nevű férfit említenek. Az első a bibliai Josua, Mózes utóda, aki a Szentföldet elfoglalta. Az ókori zsidók vallásos tiszteletből kerülték bizonyos fontos bibliai nevek, köztük Dávid és Salamon, Mózes és Áron említését. Akkoriban a Jesua-Jézus név feltehetőleg igen elterjedt volt, mivel Mózes követőjének nevéként helyettesítőleg használták.

Jézus atyja és fivérei is igen elterjedt neveket viseltek. Fivéreit¹ Jákobnak, Józsnak, Júdásnak és Simonnak hívták (Mk 6,3); ezek a bibliai ősatyának, Jákobnak és három fiának nevei, s akkoriban oly gyakoriak voltak, mint ma a János és az István. Joszi a József rövidített formája – Jézus atyját is így hívták. Ma a zsidóknál aligha lehetséges, hogy egy gyermeket élő atyja után nevezzenek el; viszont az ókorban meglehetősen elterjedt szokás volt. Jézus anyját Máriának hívták; e név a héber Mirjámnak felel meg. Akkoriban ez is gyakori név volt. Noha az ókorból nem sok női nevet ismerünk – tudjuk például, hogy Jézusnak voltak nővérei is, ám

neveik nem maradtak ránk –, Josephus Flavius nyolc nőt említ, akiket Mirjámnak hívtak. Az első Mózes nőtestvére, s róla nevezték el a többieket.

Jézus csodás születésének története két, egymástól irodalmilag független változatban található meg Máténál és Lukácsnál; Márknál és Jánosnál hiányzik. Másutt az Újtestamentum sehol sem szerepelteti. Az Újtestamentumon kívül elsőnek Antiochiai Ignác (i. sz. 107-ben halt meg) említi Jézus szüztől való születését.

Jézus Krisztus tudvalevően azt jelenti: Jézus, a Messiás. Ősi zsidó felfogás szerint a Messiásnak Dávid utódjának, „fiának” kell lennie. Mind Máté (1,2–16), mind Lukács (3,23–38) Dávidra vezeti vissza Jézus családfáját. E két genealógia szerint József – és nem Mária – származik Dávid királytól. Lényeges, hogy József mindkét családfája éppen azokban az evangéliumokban található, amelyek közlik Jézus szüztől való születésének történetét, nevezetesen Máténál és Lukácsnál. Úgy tűnik, hogy egyik evangélista sem érezte Jézusnak Józsefen át Dávidtól való származtatása és a földi apa nélküli születése közti feszültséget. Emellett még az is megfontolandó, hogy a két nemzetségtábla voltaképpen csak Ábrahám-tól Dávidig van összhangban egymással. A két lista benső ellentmondásai és jelentős eltéréseik azt a benyomást keltenek, hogy Jézus két családfáját úgyszólván ad hoc szerkesztették, hogy bebizonyítsák Jézus dávidi származását.

Jézus korából senkit sem ismerünk – Jézuson kívül⁴ –, akinek családját dávidinak jelölték volna. A követők természetesen utólag minden remélt Messiást „Dávid Fiának” hittek, és ekként legitimáltak. Ez történt a messiási igénnyel föllépő Bar Kochbával (i. sz. 135), és láthatólag Jézussal is. Ám ha lehetséges volna is, hogy Jézus családjában őrizték azt a hagyományt, mely szerint a család Dávid királytól származik, ez aligha határozhatta meg Jézus öntudatát; a Názáreti Jézus mint álcázott herceg – ez képtelenség.

Máté és Lukács közli Jézus dávidi genealógiáját; szerintük Jézus is Dávid szülővárosában, Betlehemben született. Mindenesetre e ponton is fontos különbségek vannak a két tudósítás között: Lukács szerint (2,4) Jézus családja csak a népszámlálás miatt ment Betlehembe. Jézus születése előtt Názáretben lakott, s azután oda tért vissza. Máté szerint viszont a család Jézus születése előtt is a judeai Betlehemben lakott, és csak az Egyiptomba való menekülés után telepedett le Názáretben (2,23).⁵ Tehát úgy tűnik, hogy Jézus betlehemi születésének és dávidi származásának hagyománya egyaránt azért keletkezett, mivel akkoriban sokan hitték, hogy a Messiás Dávid törzséből ered, és Betlehemben fog megszületni. Ez nyilvánvalóan következik a János 7,41–42-ből. A Jézus messiási mivoltába vetett hit ellen ott így emelnek szót egyesek: *Csak nem Galileából jő a Messiás? Nem az Írás mondta-e, hogy Dávid magvából és Betlehemből, abból a faluból, ahol Dávid élt, jön el a Messiás?* Jánosnak tehát nem volt tudomása sem Betlehemről mint Jézus szülőhelyéről, sem a dávidi származásról. Ugyanakkor e szavak bizonyítják, hogy a nép nyomatékosan igényelte e két feltételt mint a Messiás legitimációját.

Jézus tehát galileai zsidó volt, s valószínűleg Názáretben született; bizonyára ott élt a Keresztelő János által történt megkereszteléséig mintegy harminc évig (Lk 3,23). Időszámítás után 27–28-ban vagy 28–29-ben keresztelkedett meg.⁶ Nyilvános működése időtartamát, tehát a keresztség és a keresztre feszítés közt eltelt időt nehezebb megállapítani. Az első három evangélium adatai szerint úgy tűnik, hogy ez az időszak legfőljebb egy évet ölel fel, János alapján viszont két-, sőt talán hároméves időtartamot kell föltételeznünk. Mára meglehetősen világossá vált, hogy János, a teológus, aligha szándékozott történészként szerepelni, s ezért nem tanácsos, hogy időrendjét és földrajzi kereteit ellenőrzés nélkül történetinek fogadjuk el.⁷ Mindenesetre azt is

meg kell kérdeznünk: vajon valóban szándékában áll-e az első három evangéliumnak, hogy történeti és földrajzi ábrázolást nyújtson, és mennyiben függvénye ez az egyes evangélisták teológiai megfontolásainak. Vannak tárgyi megfontolások, melyek arra indítanak, hogy e pontokon bizzunk a szinoptikus evangéliumokban. Jézus ugyan működhetett Judeában és Jeruzsálemben már halálos útja előtt is, de igehirdetésének voltaképpen terepe Galileában volt, a Genezáreti-tó északnyugati partján. Ki fog derülni az is, hogy az események a legkönnyebben abból a feltevésből kiindulva értelmezhetők, hogy a keresztség és a keresztre feszítés között csak rövid idő telt el. Egyes kutatók föltételezése szerint Jézus 30-ban vagy 33-ban, húsvétkor halt meg. A legvalószínűbb tehát az lesz, hogy Jézus 28–29-ben kereszttelkedett meg, és 30-ban halt meg.

Amint láttuk, Jézusnak négy fivére volt, és voltak nővérei is. Jézus családja Názáretben tehát legalább hét gyermekből állott. Aki történetinek fogadja el Jézus szüzi születését, s ugyanakkor megengedi, hogy a Jézus testvérei valóban fivérei és nővérei voltak, arra a következtetésre kell hogy jusson, hogy Jézus Mária elsőszülött gyermeke volt. De még ha történetietlennek tartjuk is Máté és Lukács születéstörténetét, fel kell tennünk, hogy Jézus talán mégsem a legidősebb testvér volt. Lukács szerint (2,22–24) Jézust szülei a születése után Jeruzsálembé hozták, hogy az Örökkévalónak bemutatassák, ahogyan az az Örökkévaló Törvényében írva van: *minden hímnemű, amely megnyitja anyja méhét, az Úrnak szenteltessék*. Bár az elsőszülöttet mindenütt meg lehetett váltani egy paptól,⁹ voltak kegyes emberek, akik kihasználták ezt az alkalmat, és elsőszülött fiukkal Jeruzsálembé, az Örökkévaló templomába zárandokoltak e célból. Vajon Lukács – vagy az alapszöveg, melyet használt – a szüzi születés miatt találta ki ezt a történetet, vagy Jézus valóban Mária legidősebb gyermeke volt?

Szinte bizonyos, hogy Jézus atyja már fia keresztelkedése előtt, talán már Jézus gyermekkorában meghalt. Jézus nyilvános fellépése idején csak anyjával és testvéreivel találkozunk; atyja említetlen marad. Lukács szerint (2,41–51) Jézus tizenkét éves korában József még élt. Szülei évenként elmentek Jeruzsálembe a peszáh ünnepére. Amikor tizenkét éves lett, szintén felmentek Jeruzsálembe az ünnepi szokás szerint. Miután pedig eltelt az ünnepnapok, és hazafelé indultak, a gyermek Jézus ott maradt Jeruzsálemben. *Szülei azonban ezt nem vették észre. Mivel azt hitték, hogy az útítársaik körében van, elmentek egynapi járóföldre, és akkor kezdték keresni a rokonok és az ismerősök között. De mivel nem találták, visszatértek Jeruzsálembe, és ott keresték tovább. Három nap múlva találták meg a templomban, amint a tanítómesterek körében ült, hallgatta és kérdezte őket, és mindenki, aki hallotta, csodálkozott értelmén és feleletein.*

Ez a gyermek Jézus életéből való anekdota különös jelentőségű: a koraérett tudósnek, mondhatnánk, egy ifjú talmudistának a története ez. Ma egy tizenhárom éves zsidó ifjút felnőttnek tekintenek, de akkoriban is az volt a nézet, hogy egy tizenkét éves fiú már érett.

Lukács e története igaz lehet; én magam is hallottam a rabbinikus irodalom¹⁰ egy nagy kutatójának özvegyétől, aki bizonyára nem olvasta Lukácsot, hogy amikor férjének szülei egy országos vásárra utaztak, a fiuk eltűnt mellőlük; csak a kora reggeli órákban találták meg egy tanházban, amint hevesen vitázott a rabbiikkal tudós kérdésekről. Ha nem tévedek, hasonló anekdotát mesél el önéletrajzában Gupta is, az indiai filozófus.

Lukács a gyermek Jézusról szóló anekdotája nem áll ellentétben azzal, amit egyébként Jézus zsidó képzettségéről tudunk. Jézus tanítványai állítólag *írástudatlan és iskolázatlan emberek voltak* (ApCsel 4,13). Ez a jogosnak tűnő megállapítás vezetett ahhoz

a kijelentéshez, mégpedig a történetileg kevésbé megbízható Jánosnál (7,15), hogy maga Jézus is iskolázatlan volt, hiszen nem is tanult. Ha azonban Jézus kijelentéseit az akkori zsidó tudományosság háttérében szemléljük, könnyen észrevehetjük, hogy Jézus korántsem volt iskolázatlan. Otthonos volt mind a szent iratokban, mind a szóbeli tanban, s e tudásanyaggal szabadon tudott bánni. Jézus zsidó képzettsége hasonlíthatatlanul nagyobb fokú volt a Pálénál.

Jézus zsidó tudásának külső bizonyítéka az a tény, hogy őt, noha nem volt engedélyezett írástudó,¹¹ „Rabbi”-nak (Mesteremnek) szokták szólítani. „A »Rabbi« megszólítás abban a korban általánosan elterjedt volt, elsősorban a Tóra ismerőire és tanítóira alkalmazták, de nem korlátozták a kiképzett és felszentelt tudósokra.”¹³ Csak egy generációval Jézus után vált a „rabbi” titulus az akadémiai fok megjelölésévé. Jézus nem helyeselte, hogy sok farizeus előszeretettel rabbinak szólítottatta magát. *Atyátoknak se szólítsatok senkit a földön – az „Abba” volt akkoriban a másik gyakori megszólítás –, mert egy a ti Atyátok, aki a mennyben van.* (Mt 23,6–12) Hasonlóan szólt egy írástudó is egy generációval Jézus előtt: „Szeresd a kézművességet, és gyűlöld a rabbiságot”,¹⁴ és ezt a nézetet sokan osztották. Az írástudók gyakran beképzeltnek voltak ugyan, de nem megrögzött szobatudósok. Mindenkitől megkövetelték, hogy tanítsa meg a fiát egy kézműves mesterségre; nagyon sok írástudó kézműves is volt. Az asztalosok különösen tanultaknak számítottak. Amikor nehéz kérdéstről vitatkoztak, azt szokták mondani: *Van-e itt asztalos, asztalos fia, aki meg tudja válaszolni kérdésünket?*¹⁵ Jézus vagy asztalos volt, vagy asztalos fia; valószínűleg mindkettő. Ez természetesen még nem bizonyítja, hogy ő vagy már atyja is, képzett volt, ám a valóság erről az oldalról is széttöri Jézusnak mint naiv, szeretetre méltó, egyszerű kézművesnek közkeletű, nyájas-idillikus képét.